

Eidsvollforfatningens berygtede § 2, der forbød jøder og katolikker adgang til riget, var også en fortsættelse af dansk, enevældig lovgivning. Den huskes som „jødeparagraffen“, men det var forholdet til den romersk-katolske kirke, der tydeligvis var det mest påtrængende, fordi katolikkerne bedrev „Proselytmagerie“. Faren var „Frafald fra Statens offentlige Religion“, og den kom ikke fra jøderne, hvoraf der i øvrigt var lige så få i Norge som katolikker, nemlig næsten ingen. Lovkommissionen forsøgte at omsætte denne bestemmelse i konkrete paragraffer, som Ørsted forsynede med en meget lang kommentar, der er interessant, fordi den viser, at han i dette spørgsmål sådan set var helt på linje med den i loven indeholdte anti-katolicisme, men samtidig kunne se farerne for retssikkerheden. Han mente, at hele spørgsmålet hørte til „de Gjenstande, hvorved Straffelovgivningstheorien finder sig noget forlegen“ (s. 68), en fortryllende formulering, der har gyldighed ud over sin tid.

Ørsted identificerede hullerne, selvmotsigelserne og uklarhederne i det norske lovudkast, og man lyttede til ham i Norge: „I arbeidet med straffeloven fikk norske jurister hjelp av en dreven enevoldsjurist til å verne det frie Norges konstitusjonelle makter med en straffelov som trakk håndterlige grenser og hadde passe avskrekkende paragrafer. At de tok imot hjelp, viser hvor relevant Ørsteds overlegninger ble oppfattet av de norske juristene. De kunne valgt å avvise ham.“ (s. 30) Sandvik vier det meste af sin indledning til spørgsmålet om offentlighed og ytringsfrihed, det vil især sige udkastets kapitler „Om Majestætsforbrydelser“, „Om Forbrydelser mod den offentlige Myndighed“ og „Om Forbrydelser med Hensyn til Religionen“. Det var da også klart de spørgsmål, der var mest påtrængende fra 1830 og i de følgende år, men Ørsted gav også omhyggelige kommentarer til udkastets øvrige kapitler, og til glæde for danske og norske retshistorikere er de alle taget med i denne udgave sammen med hele lovudkastet, desværre kun dele af den endelige lov fra 1842, men til gengæld hele Trykkefrihedsforordningen af 1799.

Jes Fabricius Møller

| RUTH HEMSTAD, JES FABRICIUS MØLLER & DAG THORKILDSEN (RED.): *Skandinavismen - Vision og virkning*, Syddansk Universitetsforlag, Odense 2018, 318 s., 299 kr.

Denne antologien er redigert av norske Ruth Hemstad og Dag Thorkildsen, og danske Jes Fabricius Møller. Boken bringer noe nytt, og den har ikke ubetydelige islett av fremtidsvisjoner for forskning på det skandinaviske feltet. Og det at et nytgitt forskningsarbeid peker

fremover og åpner for nye oppgaver, er kanskje den viktigste attesten man kan gi en slik type publikasjon, mye viktigere enn panegyrikk og outrerte superlativer. I bokens kapitler beskrives en rekke virkningsfelter der den pan-skandinaviske bevegelsen har hatt påvirkningskraft; i kunst, litteratur, politikk, vitenskap og kirkeliv; og i lys av dette: som et bidrag til en gjensidig forståelse og forbindelse mellom Norge, Sverige og Danmark. I tillegg gir den nyutgitte boken grundige analyser av begrepshistoriske aspekter, så vel som fruktbare diskusjoner av skandinavismen som politisk prosjekt. Artikkelsamlingens forskningsbaserte tekster kan – som det også fremheves i innledningen – ses som ledd i en reaksjon mot den nasjonale orienteringen som de skandinaviske landenes historieskriving om 1800-tallet har hatt, en orientering som har ført til at ulike former for grenseoverskridende og transnasjonale perspektiver har blitt tapt av syne. Det er nettopp i dette grenseoverskridende boken peker fremover og inviterer til ytterligere forskningsinnsats. Det grenseoverskridende kan her særlig ses i lys av nye teoretiske og metodologiske innsikter som i denne boken blir applisert på konkrete kilder og konkret materiale – fra hele det lange 19. århundre.

Sirkulasjon og flyt av kunnskap og idéer synes å ligge som et grunnprinsipp for mange av kapitlene i boken, kanskje også for boken som helhet. Det er mest eksplisitt i Kim Simonsens og Tim van Gervens tekster, og i Simonsens kapittel, „The Cultivation of Scandinavism. The Royal Society of Northern Antiquaries' International Network, Seen through the Letters of Carl Christian Rafn», gjøres det til et teoretisk hovedpoeng som understrekes allerede i de innledende linjene. Dette kapittelet, sier Simonsen her, skal argumentere for en ny forståelse av kultur innen pan-nasjonale bevegelser, også innen skandinavismen. Kapittelet undersøker den grenseoverskridende trafikk av idéer og intellektuelle strømninger som man ofte finner i flernasjonale nettverk, og det viser hvordan idéutveksling og idéutvikling henger sammen med implementering og utvikling av filologiske disipliner. Hans materiale er hentet fra Det Kongelige Nordiske Oldskriftsselskabs Arkiv i København. I den teoretiske tilnærmingen som Simonsen velger, høres selvsagt et ekko av den nederlandske nasjonalismeforskeren Joep Leerssen. Leerssen beskriver utviklingen av nasjonal identitet som en lang prosess som er alt annet enn strømlinjeformet, der kilder med ulike modaliteter (Simonsen omtaler det som litteratur i vid forstand) alltid står i dynamisk dialog med omgivelsene. Det betyr i denne sammenheng at alle ytringer, enten verbale eller non-verbale, som pretenderer å uttrykke noe om skandinavisme, også vil ha et islett i seg av alt som ikke er skandinavisme. Konstruksjonen av skandinavismen må, som konstruksjonen av begrepet nasjon, derfor ses som en sum av

hva det er, og hva det *ikke* er. I lys av en slik tenkning utformes Simonens kapittel, og også mange av de andre kapitlene i boken.

Med denne multifasetterte og åpne forståelsen av hva tekster er og hva kontekster er, og hvordan tekster og kontekster spiller med og mot hverandre og former og utvikler begreper og identiteter, åpner også boken opp for en forståelse av alle de ulike arenaer den beskriver som „sites“ for utvikling av skandinavisk identitet og samarbeid. Disse arenaene er aldri adskilt fra hverandre, men de flyter sammen som ulike diskurser der mennesker utspiller sine liv, i kunsten, i litteraturen og i politikken; med kulturelle fellesnevner, og i direkte eller indirekte opposisjon mot alt hva det ikke er. Det hele er uhyre komplekst, men også uhyre fascinerende. Det er alltid åpent, alltid lekende, og det løper alltid risikoen for å ta innover seg og forholde seg til noe det ikke selv har kontroll over. Og det er nettopp i beskrivelsene av denne kompleksiteten at boken har sin aller fremste styrke; den beskriver nettverk som vanskelig kan bli fullstendig utforsket og uttømt, idéer som sirkulerer på tvers av landegrenser og som slipes og formes og som til slutt – i større eller mindre grad – blir til identitet. En viktig del av denne identiteten tror jeg dreier seg om det religiøse som en viktig forutsetning for både kulturell og allmennmenneskelig dannelse. Grundtvig blir en sentral ideolog for skandinavismen, slik Jes Fabricius Møller redegjør for i sitt kapittel, „Grundtvig, Danmark og Norden«. Jeg tror det er viktig at Grundtvig blir fremholdt som nettopp dette: som en som muliggjør at folket kan dannes til folk innenfor sin geografiske avgrensning. Grundtvigs tenkning blir dermed noe som inngår som en felles referanseramme for utviklingen av en felles identitet med tydelig åpning for nasjonale forskjeller; en som gir materiale til å forstå hva vi er og hva vi ikke er, langt mer enn han utgjør grunnlag for en snever konfliktlinje mellom konservative og mer kulturelt orienterte religiøse fraksjoner. Hans tenkning sirkulerer mellom landene, også inn i Sverige, takket være personnettverk og personlige forbindelser.

Boken er raus i sin beskrivelse og skissering av disse kulturelle nettverkene, ikke minst ved at den går helt tilbake til slutten av det 18. århundre og beskrivelsen av den nordiske mytologiens betydning for den kulturelle skandinavismen, slik Tim van Gerven gjør i sitt kapittel, „The Copenhagen Question of 1800. Tracing the Intellectual Roots of Cultural Scandinavism“. Van Gerven setter blant annet søkelys på Klopstock og Gerstenberg, begge tyske forfattere som kommer til København takket være Johan Hartvig Bernstorffs kulturelle offensiv i 1750. Klopstock og Gerstenberg blir begge sentrale i arbeidet med å plassere København på kartet som en kulturell metropol, likeledes som de også blir sentrale i å gjøre den nordiske mytologien tilgjengelig for sine nordiske kolleger. Med dette blir Klopstock og Gerstenberg

viktige for å forstå den intellektuelle bakgrunnen for skandinavismen, påpeker van Gerven. Men de er ikke bare det. De er også eksempler på kulturåpne miljøer som både forutsetter og åpner for sirkulasjon og ideflyt, og som derigjennom peker fremover mot skandinavismen. Fra Klopstock og Gerstenberg og van Gervens tekst går det direkte linjer fremover mot Kristoffer Schmidts beskrivelser av Oldsakskommisjonens opprettelse i 1807 i kapittlet „Det Old Verdens Museum». Forbindelseslinjene er konkret gitt som far og sønn Münster, far Baltasar som en viktig del av det kulturåpne miljøet som etableres som en konsekvens av Klopstock og Gerstenberg, og sønn Friedrich som initiativtager til og iverksetter av Oldsakskommisjonen. Og nettopp Baltasar og Friedrich Münster blir eksempler på representanter for slike multinasjonale intellektuelle nettverk som skandinavismen åpenbart har som intellektuell forutsetning, og som fremdeles inviterer til mer forskning på hele det lange 19. århundre.

Jeg tror altså det er mer å hente, og jeg tror det er nye veier å utforske, ikke minst gjennom å videreutvikle og eksponere de teoretiske rammeverk boken bygger på og til dels også ekspliserer. Boken bør lede an til videre forskningsarbeid, på skandinavismen så vel som på grenseoverskridende perspektiver på forholdet mellom de nordiske land.

Merethe Roos

| MERETE BO THOMSEN: *De, der tog teten. Danske landbokvinder i menighedsråd, værgeråd og hjælpekasser 1903-1930*, Landbohistorisk Selskab, Auning 2015, 191 s., 148 kr.

Det meste af den litteratur, der beskæftiger sig med kvinders tidlige politiske deltagelse, har fokuseret på kampen for valgret og de første kvinder i landsdækkende politik. Men kvinderne fik valgret og blev valgbare til menighedsrådene i 1903, til værgerådene, der skulle tage sig af „forbryderiske og forsømte børn og unge personer“, i 1905 og endelig til hjælpekasserne, der afløste de fattiges kasse, i 1907. Merete Bo Thomsens bog *De, der tog teten* udgør en pionerindsats med sit fokus på landbokvinders politiske deltagelse i disse lokale råd. Via en undersøgelse af, i hvilket omfang kvinderne var repræsenteret i de tre organer og dermed aktive i det lokale offentlige liv, vil bogen gøre op med et indtryk af landbokvinders manglende politisk interesse og engagement, som deres begrænsede repræsentation i kommunalbestyrelserne efter valgretten i 1908 kan give. Bogen repræsenterer således også et klassisk kvindehistorisk synliggørelsesprojekt.

Bogen undersøger kvindernes deltagelse i de tre lokale politiske or-